

Írás, kereszt, nemzet

Nem tudom, ki hogyan vélekedik az Isten országáról, szeretne-e élni benne, vagy össznemzeti cinizmusunk eljutott odáig, hogy már az Istenről sem hisszük el, hogy működőképes országot tud itt csinálni, de kétségtelen, annyit beszélünk Istenről, amennyit még a Biblia sem. Ha nagyon skrupulus keresztény lennék, számon is kérném az Isten nevét méltatlanul szájukra vevőktől, hogy mitől ez a nagy buzgalom? Az utcasarkokon egy kicsit összefirkálva, időtől rágottan, de még ott láthatók a választási kereszték, melynek jelében csendben átsétáltunk a bolsevik Európából a kereszténybe, pontosabban egy olyan Európába, melyet mi annak hiszünk. Bizonyára eltelik majd egy kis idő, mire rájövünk; a célként kitűzött keresztény Európa fikció, egy fejlett fogyasztói társadalom nem engedi meg magának azt a luxust, hogy ideológiailag bárminek is elnevezze magát. A két nagy mítosz, a marxizmus és a kereszténység közül döntő fölényrel győzött a régebbi, s most úgy bámulunk rá, mintha valami újat találtunk volna ki. Így van ez az írott sajtóban és az irodalomban is. Azok, akik eddig két szájjal éltették a földön megvalósuló bíborszínű Isten országát, most természetesen mélyen és átélten gondolkodnak népben-nemzetben, Istenben és hazában. A nép még jól tűri, sőt el is várja, hogy benne gondolkodjanak. A megszólított legfelsőbb fenség pedig még sohasem szólt vissza: fiúk, azért ez túlzás.

Keresztény értékrenden nevelődött embernek most örülni kellene, hiszen győzött egy örök igazság. Csakhogy világképünk nem mindig olyan egyszerű, mint a vidéki plébánosé, aki a választás reggelén, kampánycsend ide, kampánycsend oda, még jól odaszórt egyet a meg nem bocsátó Isten híveinek. Ilyen szilárd teológiájú zsidózást még a Magyar Fórumban sem olvastam, pedig az épp eléggé utálja a szabados demokráciákat. Mi jöhet most, nekünk irkáló embereknek, a hűséges olvasóinknak-nézőinknek e nagy visszaváltozás után?

Ha ezt az írást megírtam volna időben, mondjuk egy héttel ezelőtt, baljós jelekre halmoznék baljós jeleket, s konklúzióként ott állna az ítélet: a glória, ha volt is, elveszett... Kétségtelen, az elmúlt néhány nap békülékenyre fordult politikai időjárása valamit enyhített azon a szellemi aszályon, melyet kialakulni véltem. Így a balítéleteket visszaszorolnám a veszély kategóriájába, s úgy meditálnék rólok egy kicsit.

Az első veszély, hogy ez a kétezer éves tradíció legtöbbször életének nem vált részévé, mert az interregnum éveit alatt születtünk. A mi vallásunk a dinamikus fejlődés hite volt, égisz erő gyárkményekkel és hasonló ívű termelési mutatókkal. Nekünk nem a Jézuska hozta a piros almát, mogyorót, hanem a szocialista Magyarország előnyös gazdasági szerződéséi. Az ördög sem afféle luciferi gonosz bölcselő volt, még kevésbé vörös emberke nagy szavakkal, hanem az imperializmus, mely harcot indított a hős vietnami nép ellen. A megváltoztathatóság ellenére is tény: kevés dolog van, mi nem kicserélhető utólag, ezek egyike az ember neveltetése. Igazság szerint nem volt semmilyen viszonyunk Istenhez, sem Jézus Krisztushoz jó sokáig. Az ifjú hajlamos

a hősies példák követésére, de a tegnap kereszténysége nem rukkolt elő látványos formában ilyenekkel. E tekintetben **Eörsi Istvánnal** értek egyet, aki kijelentette: a negyven évig mélyen őrzött kereszténységet oly mélyen őrizték, akik őrizték, hogy senki sem tudott róla. A magyar kereszténységnek nem voltak igazi hitvallói.

Az emlékeket arcul csapó, tegnapot kompenzáló, üdvözült mában néhai Pehm József válik lassanként szentté, amelyhez erkölcsi értelemben joga is van, de tanítása nem a jövőnek szól, inkább a múltnak. A magyar egyházat jámbor békepapok vezették, akik a nem politizálás látványos ideológiájával még meg is magyarították viselkedésüket. Utólag kétségtelenül beigazolódtott, hogy az elszáradt fa kiszövedül, de azért ez a fajta taktikázás semmiképp sem rajongásra érdemes példázat azoknak, akik most visszakapaszkodni szeretnének arra a hajóra, amelyen egy különleges sorsú fiatal ember csendesítette a vihart.

Az írásnak van egy sajátossága, ami miatt rendszerint mindig a barikád túloldalán köt ki az írástudó. Rosszul szolgál. Szolgálni csak tehetségtelenül, bokáig lógó nyelvvel lehet, még egyetérteni is csupán visszafogottan, enyhe undorral. Ellentmondani lehet jól, és az ellentmondásoknak nincs különösebben nagy becsük egy valláserkölcsei rendszerrel szemben. A gond nem a jézusi tanítás. Vélhetően Irán állama sem Mohamedtől olyan, amilyen. Jézus etikája a maga alig megvalósíthatóságával olyan emberi mérce, mely éppen hatalmas igényei miatt minden kor előtt mint megvalósítandó parancs állhat. A probléma az, amikor előlép a hit-tanítvány, és kikérdezi a leckét, s ha nem tudja a nebuló, az nem azt jelenti, hogy elfagyaltotta a délutánt, hanem azt, hogy vétett Isten ellen.

A magyar egyháznak kétségkívül hatalmas szerepe volt a nemzet kultúrájában. Nélküle nem lett volna írásbeliség. Századunkban viszont ugyanez az egyház mint konzervatív közéleti erő vonta az istenkáromlás körébe azt, ami nagyon is embert káromolt. Közele jövünk kérdése, hogy vajon továbbra is távol tartja-e magát a klérus a közélettől, vagy kialakul egy olyan újmindszentyista irányvonal, mely a homályos sarkokban vagy ne adj' Isten egy liberálisabb irományban közvetlenül az Antikrisztus működését látja. Tehát... hogyan is fogunk írni?

Működő polgári demokráciában úgy, ahogy most. A jelenlegi magyar sajtószabadság percek alatt felnőtt, s ez mindenképpen így van jól. Az oly sokat megénekelte szennyirodalom, a bizonytalan információk közreadása, pletykalapok léte nem csökkenti a jelenlegi szabadság értékét. Az ország sajtószabadságát csak annyiban érdemes a Kacska Magazinból lemérni, amennyiben ez a lap is megjelenhet, de remélhetően az informálódók nem innen gyűjtik be az összes igazságot, vagy ha igen, ez is csak annak bizonyítéka, hogy hozzászoktatták őket a satnya igazságokhoz. Sok a lap. Valóban sok, mivel a humán értelmiség önállósodási törekvéseinek, vállalkozási kezdeményezéseinek egyik módja, hogy lapot alapít. Ugyanígy sok a butik, sok a fagyaltozó, minden sok, aztán vagy kiderül, hogy mégsem olyan sok, vagy egy részük tönkremegy. A standokon sorjázó papírhalmok egy része volt az első nagy keresztény-liberális rangadó tárgya is. Eközben már ízelítőt kaphattunk abból, hogy a keresztény-nemzeti demokratikus irány (e szót a kurzus helyett használnom, hogy senkit meg ne sértsek) milyen kemény is tud lenni, ha az ábrákon is minden kemény. Ez igen, ez már hasonlít a mi jellegzetesen nemzeti karakterű kereszténységünkhöz. Tekintet az égre, mutatoujj a bűnösön. Azt kellene végre megtanulnunk, hogy nincs erkölcsös és erkölcstelen vi-

lágnezet, csak erkölcsös és erkölcstelen magatartás van. Ha egy ember hisz, annak a hite nem alábbvaló senki hiténél. Higgyen bármiben is, legfeljebb a tettei lehetnek hibásak. Nyilvánvaló a felfogás ott a tettben, de egy világfelfogás, amíg nem fordul mások ellen, nem lehet erkölcstelen. Ezt most, a huszadik század végén illene belátni. Azokban a lelkesen körülrajongott nyugati demokráciákban semmilyen világnézeti alapon nem szólnak bele az ember életébe, mert a legfőbb érték a polgár szabadsága. Az élet keretét nem továbbhagyományozott tiltások adják, hanem egy kerettörvényrendszer, mely természetesen a sok ezer éves hagyomány okán magában hordja azt a tíz köbe vésettet is. Ennél többet nem szabad elvárni szabad ország szabad polgáráról. Még valamit nem szabad vegyíteni a civil társadalommal, ez pedig a tekintélyelv. A keresztény egyház az idők során testvéri szeretetközösségből egy katonai hierarchiákat idéző, tekintélyelvű szervezetté vált. A feljebbvalónak mindig igaza van, mert magasabb beosztásánál fogva nagyobb részben részesedik az isteni igazságból. A képzeletbeli hegyen a csúcson állók szinte Isten kezét érintik, míg a többiek csak bámulhatnak felfelé. Ennek a világnézethez a feudális társadalomhoz van köze, nem napjaink polgári demokráciájához, melyhez pedig annyira hasonlítani szeretnénk. Ez a tekintélyelv feltétlen hitet vár el, mivel csak nagyon szűk körben engedélyezi a vitát. (Teológiai tanulmányaim során vettem észre, hogy mennél okosabb volt egy tanárom, annál több vád érte, hogy — úgymond — világias vagy éppenséggel profán.) Az írás pedig sohasem érheti be az elhiszemmel. Aki ír, annak tudnia, meggyőződnie kell, hogy irománya nem nélkülözi a legfontosabbat, az emberi gondolat sokoldalúságát. A költészetben a legszebb istenes versek az Istent újragondoló, Istennel is vitatkozó költemények, míg az egyházi sajtóban sorra jelennek meg a „Nagyon szeretlek Istenem, maradjál mindig énvelem” szintű és stílusú „költemények”, melyeknek kegyes voltuk ugyan vitathatatlan, de értékük úgyszintén.

Van szerepe ennek is, de ne tévesszük össze a magánhitet a sugallt hittel, s engedjük az írástudót, hogy legjobb nemzeti hagyományainkat kövesse.

Nemzeti hagyomány . . . testvére a kereszténynek, legálábbis címszavakban. Ez a két címszó valószínűleg azért ragadt így össze, mert a közeli múltban egy nem keresztény és bevallottan internacionalista rendszer „csizmái uralkodtak hazánk vérrel áztatott földjén”. Nemzetinek lenni olyan általánosság, mely jól használható a másoktól való elkülönülésre, ugyanakkor konkrétumok híján mindenre ráfogható. Gondolkodott-e már a tisztelt olvasó azon, hogy mit jelent népbem-nemzetben gondolkodni? Megállni egy percire az édes anyaföldön, és arra gondolni, hogy most majd dolgozunk a népért meg a nemzetért? Bármily hihetetlen, semmi másban nem tudunk gondolkodni, mint népbem-nemzetben, hiszen e két szó mindent felölel, ami egy Magyarországon támadt politikai gondolatnak célja és tere lehet. Pozitív értékű tartalma ennek a fogalomnak annyi, amennyi pozitív fogalmat aláhordunk. Ez a gondolat lehet a humanizmus egyik fajtája, lehet a hazaszereteté is. De biztosak lehetünk benne, hogy Kádár János — mondjuk — a Szovjetuniót jobban szerette Magyarországnál? Bármibe lefogadom, hogy nem így volt, ő nagyon szerette Magyarországot, érte élt, természetesen a maga módján, tehát végül is népbem-nemzetben gondolkodott. Feloldó javaslatom talán az lenne: gondolkodjunk értelmesen. Sőt . . . egyáltalán csupán gondolkodjunk. Jelzők és előfeltevések nélkül. Hátha használ a népnek és a nemzetnek.

Veszélyekről beszélek, persze, hogy megemlítem. Dobozyk, Földes Mihályok, Gergely Sándorok korszaka után újabb lehetőség nyílik egy másfajta lesöprő esztétikára. A módszer ismerős és jól begyakorolt. Lényege, hogy van egy eszme, amelyet az igazi művésznek szolgálni kell. Aki tehát nem vizsgálja kellő alázattal az eszmét, az egyszerűen méltatlan, sőt könnyen lehet, hogy idegen gondolatok dédelgetője. Erre a kizárásos játéokra a nemzeti gondolat kiválóan alkalmas. Nem ismétlem el legnagyobb magyar írónk közelmúltbeli szereplését, mindenképpen köszönet illeti, hogy kimondta, amit a többiek csak gondoltak, s hogy újra az írókra irányította a lankadó figyelmet. Ma már valószínű, hogy mégsem lesz olyan jelentős alakja a magyar jövődönnek, mint azt súlya alapján joggal reméltük, de megtudhattuk, mi is történhet egy óvatlan pillanatban. A nemzeti gondolat pallosjoggal felruházott védnökei semmivel sem rosszabb cenzorok, mint bármelyik bolsevik agitprop. Mindkét esetben arról van szó, hogy a firkálmány és ezen keresztül maga a firkász megakadályozott egy eszmét kiteljesedésében. Miután mindkét ideológiában bőven ott az üdvntan, így végtelen a lehetőség az őszinte, mély érzésből fakadó hitre, arra a hitre, melynek nevében egyszerre lehet az ellenkező hitetlen és analfabéta. E markáns gyakorlatnak könnyen áldozatául eshetnek azok, akiknek esetleg arcélük vagy nevük miatt kevesebb az esélyük a beilleszkedést garantáló bólogatásra. Nem véletlen, hogy ilyenkor mindkét jól körülírható tábor talpra áll. Az elmúlt hetekben láthattuk, amint az egyik oldal magyarázkodott, bár nehéz volt megmagyarázni néhány kijelentést egyéb olvasat híján. Míg a szokot módon reagált a másik fél is, és az a Kis János, akit sokakkal együtt az ország egyik legjelentősebb gondolkodójának tartok, régi reflexek pályáján mozogva úgy belement a csöbe, hogy a végén kijelentette: teljes szavazótáborát, mintegy egymillió embert zsidóztak le. A nemzetietlenség vádjában elhangzott, de örömmel jelenthetem, bár tagkönyvem viszonylag alacsony sorszámú, nem zsidózott le senki, pedig több olyan helyen is megfordultam, ahol ennek jelentős hagyományai vannak. A reflex azonban érthetően működött, hiszen a nemzeti szónak paradox módon — annak ellenére, hogy eredeti tartalma éppen a közösség egésze — századunkban kialakult egy kirekesztő olvasata, mely szerint bizonyos emberek nem tartoznak a nemzethez. Egyet be kell látnunk: az a tény, hogy a magyar szellemi életnek valóban van két kikristályosodási pontja, úgy tűnik, nehezen eltüntethető probléma, s az sem biztos, hogy eltüntetése lenne a dolgunk. Inkább a tisztas együttélés, illetőleg a tisztas együttműködés. Ennek jelenleg egyetlen komoly akadálya van. Soha a magyar szellem történetében nem volt egymáshoz képest természetes a két pólus helyzete és értékelése. Mindig és mindkét oldalon akadtak nagyszerű alkotók, de minden társadalmi rend favorizálta valamelyik gondolatot, s így a társadalmi változásokkor a korábbi vesztesnek első dolga a szellemi térkép átrajzolása volt. Amikor bizonyos hangulatkeltéssel vádolták az MDF vezetőit, emögött az is ott volt, hogy nem kevesen jobb meggyőződésük ellenére való rendszerben, de igen kedvező helyzetbe kerültek, míg a következő, nyilvánvalóan liberálisabb rendszerben személyes befolyásuk, szellemi életet irányító hatalmuk várhatóan csökkenni fog. Mi lehet a megoldás? A szellem demokráciája, s az ezzel párosuló lehetőségek rendszere. Háy Gyula királya jut az eszembe, amint fején koronával is arról beszél, hogy itt már nem a palástról van szó, hanem a nagyobb darab kenyérről. Magyarországon, tekintettel arra, hogy egyetlen pillanatig sem volt még demokratikus rendszere,

mindig is működhetett a kizárás mint eszköz. Így hát az írni tudó emberek nem csupán a gondolatokért küzdöttek, hanem azért a jogért is, hogy az általuk képviselt szellemiség váljon hivatalosan támogatottá. A mai nemzeti irányzathoz tartozók dühe onnan ered, hogy az elmúlt rendszerben nem ők voltak ezek a kivételezett személyek. Az, hogy a kivételezettek személye változott, s a másik oldalon nem azok állnak, akikre méltán haragudhatnak, az nem érdekes. Hogy jól láthassuk az ellenfelet, ahhoz távcső szükségeltetik, amit két kézzel kell fogni, s akkor mi lesz a teátrális hadonászással, mely nélkül nincs népi-nemzeti gondolat?

Abban igaza van a nemzetiességet hiányolóknak, hogy óriási hézagok maradtak a távozók után. Mint a csata után elhagyott város, olyan ez a szellemi élet. Vannak épen maradt részei, s olyanok is, melyekről egyszerűen nem tudhatjuk, mi volt a helyén valamikor. Regényírásunk jelenleg a posztmodern irányzat bővületében termeli az egymásra nagyon hasonlító, nyelvi feladványokhoz hasonlatos műveket, nemzeti drámánk olyannyira nincs, hogy a hazánkban készülő színházi előadások lehetnének egy belga vagy ír színház előadásai is, az emberek nem ismerik a magyar történelmet, kivéve azokat a sulykolt részeket, amik viszont nem igazak. De ezeket a sebeket egy diktatúra ütötte, cinikus adományaival, mindenkit elérő tiltásaival, elvett útlevelivel, hivatalos zsenijeivel.

A diktatúrának valóban megvan az a szervezettségéből fakadó előnye, hogy minden egyéb kísérletet már kísérlet formájában elfojt, így még az sem lehetséges, hogy valaki a nyilvánosság perifériájáról, de mégiscsak szólhat. Legegyeszerűbb példánál maradva: József Attila verseit a kutya sem olvasta a múlt rendszerben (bocsánat, kettővel előtte), de megjelentek. Ugyanakkor istenkáromlásért kidobták az egyetemről, és kényszerpályára terelték életét. Hogy milyen sors várt volna kései rendszerbíró utódjára negyven évvel később, az nyilvánvaló, hiszen magánkiadók híján eleve lehetetlen volt, hogy bármi ilyesmi megjelenjen. De ne nosztalgiazzunk. Nem az a dolgunk, hogy a kicsit jobb rosszat mint találmányt újra bevezessük, hanem az, hogy végre óvjuk meg azt a jót, amit a forradalom előtti utóvédharc minden idők legnagyobb magyar írói szabadságának képében adott, persze nem kevés elővédharc eredményeképpen. Ezért tartom kétélű fegyvernek a hagyományok állandó emlegetését. Egyoldalról létkérdés a hagyomány, hiszen minden nép identitást keres, s minél kevésbé talál, annál agresszívabban hazudik magának. Másrészről jó lenne beismerünk, hogy történelmünkben a nagyobb rész egy függetlenségétől megfosztott ország története, és csak felfénylő pillanataira a szabadságé. De nem hiszem, hogy ugyanezek a kedvezőtlen arányok zavarnának egy belgát vagy egy hollandot. Ők ugyanis megtalálták a tekintet helyes irányát, miszerint csak egyfelé szabad nézni; magunk elé, hiszen a hősi múlt még olyan monstrumot is megmérgezhet, mint amilyen a Szovjetunió.

Nem kizárható, hogy a hagyományteremtésben sok mindent újra magunkra veszünk egy olyan ország szokásai-ból, mely már akkor is hagyományaiból élt, amikor azok a hagyományok legfeljebb egy szatírban lehettek volna hasznos hagyományok. Ha nemzeti karakterről beszélünk, akkor ne feledjük el, hogy itt nagyon sok analfabétával a háttérben mindig is élvonalbeli művészet és ezen belül is megkülönböztetetten kiváló irodalom volt, tehát lehet, hogy éppen az a nemzeti karakterünk, hogy színre való sorsunkat tehetségesen meg tudjuk írni. Akkor viszont nincs annál fennköltebb és nemzetibb gondolat, mint egységesen szeret-

ni és támogatni mindenkit, aki ebben az egyetlen magabiztosan magas színvonalú tevékenységben jutott valamire. Azt a szót, hogy tiltani, hagyjuk meg a gyorshajtókat bírsá-goló közlekedési rendőröknek, és nemzeti büszkeséggel örüljünk annak, hogy a magyar irodalom, még így is, minden posztmodernnel és Beckett-utánzással olyan, amilyen. Segíteni azt lehetne, hogy nemzetibb, ha úgy tetszik, ma-gyarabb művek szülessenek, de a segítség nem azonos az erkölcsi elvárással, a csaknem politikai direktívával. Segíte-ni annyit tesz, mint hozzájuttatni az alkotót mindahhoz, ami-hez egy fejlett európai demokráciában hozzájut mindenki, aki elért valamit a szellemi életben.

Ennek nagyon kétes útja a kisajátítás, bizonyos közcé-
lok és eszközök nemzetivé nyilvánítása. Hazánkban régi kedves szöveg az úgynevezett kultúrfölény emlegetése. Amíg viszont az egyik oldalon is, a másikon is világirodalmi értékek állnak, addig talán ezt a szót is elhagyhatnánk a szó-tárunkból, azzal a megköttéssel, hogy ezt a közlekedési rend-
őrök se használják, mert nem áll jól nekik. Itt egy nemzeti érték van, amit közösen hozott létre Németh László és Rad-nóti Miklós, Illyés Gyula és Örkény István. Ezzel a kultúrá-val jelen vagyunk a világban, s ebből a kultúrából kiindulva tisztelik azt a nemzetet, mely amúgy politikai ingyencirku-
szai miatt akár tisztelhetetlen is lehetne. Ezért méltatlan és nevetséges, amikor írók akarják felvenni a botot, hogy azzal odasújtssanak a másik író háttára. Franz Molnár nem gondol-kodott népből-nemzetben, csupán szituációban és dialógus-ban, többek között ennek köszönhető, hogy az egész világon játsszák. S az egész világon úgy kezdődnek a műsorfűzetei:
... élt Budapesten. Talán ezt a mélyen nemzeti, mert érté-
kes hagyományt kellene terjeszteni, meg világszerte ismert költőinket, akik csak szívükben voltak mélyen magyarok.

A múlt héten erre kevés esélyt láttam, arra készültem, hogy megkongatom a harangot: bőrkabátzagú kultúrzsar-nokok helyén már gyülekeznek a tehénganéjillatú prédiká-torok. Most úgy érzem, van másik esély is. A tehetség védel-me és tisztelete, mely minden eddiginél nagyobbá teheti a magyar írást. Ennek esélyén gondolkodom mostanában. Azt hiszem, ez is népből-nemzetben gondolkodás. Nem keres-tény-nemzeti ízében. Az már volt. Túléltek. Ezek szerint életképesek vagyunk. Ránk fér. De addig is próbáljunk meg gondolkodni. Jelzők nélkül. És óvni azt, amit mások már ki-gondoltak, szintén jelzők nélkül. A jelző kirekeszt, kizár. Ne-künk írunk kellene. Ha hagynak, tudunk.

BOROSS LÁSZLÓ

Fohász

A tombolás utáni
csönd nyugalmtól
ments meg engem, Uram!
Hogy magam baját
tovább ne osszam,
segíts meg engem, Uram!
Hogy fuldokló dühöm
hurokká másnak ne tágítsam,
segíts meg engem, Uram!
Hogy selejtes sejtjeim békéjét
ne rontásban találjam,
segíts meg engem, Uram!
A tombolás utáni
csönd nyugalmtól
ments meg engem, Uram!